

Kaip padėti vaikui, turinčiam selektyvų mutizmą

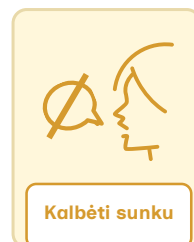
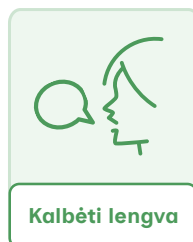
Praktinė atmintinė ugdymo įstaigos komandai

Kas yra selektyvusis mutizmas?

Selektyvusis mutizmas - su nerimu susijęs sutrikimas. Vaikas gali laisvai kalbėti vienos situacijose, tačiau kitose dėl stipraus nerimo negali kalbėti arba jam tai padaryti labai sunku.

Vaiko galimybė kalbėti gali priklausyti nuo vietos, šalia esančių žmonių ir jaučiamo lūkesčio atsakyti.

Tas pats vaikas - skirtingos situacijos

Tylėjimas nėra pasirinkimas

Vaikas netyli tyčia. Tai nėra nepaklusnumas, užsispyrimas, nemandagumas ar bandymas manipuliuoti.

Vaikas gali norėti atsakyti, pasakyti, kad nesuprato, paprašyti pagalbos ar prisidėti prie pokalbio, tačiau tuo metu nepajėgti to padaryti.

Stiprus nerimas gali paveikti ne tik kalbėjimą: vaikui gali būti sunku pajudėti, parodyti, linktelėti ar pasinaudoti kita bendravimo priemone.

Autizmas ir selektyvusis mutizmas

Autizmas ir selektyvusis mutizmas gali pasireikšti kartu.

Autistiško vaiko kalbėjimui konkrečioje situacijoje įtakos gali turėti ne tik nerimas ir lūkestis atsakyti, bet ir sensorinė apkrova, neapibrėžtumas, netikėti pokyčiai ar bendravimo situacijos sudėtingumas. Svarbu stebėti visą vaiko bendravimo modelį.

Selektyvusis mutizmas gali būti mažiau pastebimas

Kai kurie vaikai ugdymo įstaigoje visiškai nekalba. Kiti gali:

- trumpai atsakyti, bet patys nepradėti pokalbio;
- tarti išmoktas frazes, bet negalėti laisvai kalbėtis;
- kalbėti labai tyliai arba tik su vienu žmogumi;
- atsakyti į klausimą, bet negebėti paprašyti pagalbos;
- negalėti pataisyti nesusipratimo ar pranešti apie skausmą, patyčias arba kitą problemą.

Tai, kad vaikas kartais pasako kelis žodžius, dar nereiškia, jog jis gali laisvai bendrauti.

SVARBU

Pirmiausia mažinkite vaiko nerimą ir spaudimą kalbėti. Kartu pasirūpinkite, kad vaikas galėtų dalyvauti veiklose, bendrauti jam prieinamu būdu ir gauti reikiamą pagalbą.

Kaip padėti kasdienėje aplinkoje?

1 Priimkite įvairius bendravimo būdus

Vaikas gali parodyti, pasirinkti, linktelėti, parašyti, nupiešti, naudoti sutartą gestą, kortelę ar kitą komunikacijos priemonę. Parodykite, kaip šiomis priemonėmis naudotis, ir priimkite tokį atsakymą kaip visavertį bendravimą. Alternatyvūs būdai turi likti prieinami ir tada, kai palaipsniui plečiamos vaiko galimybės kalbėti.

PASAKYTI

PARODYTI

PARAŠYTI

PASIRINKTI

2 Dažniau komentuokite, o ne klausinėkite

Tiesioginis klausimas sukuria lūkestį, kad vaikas turi atsakyti. Komentaras leidžia būti kartu ir bendrauti be tokio spaudimo. Klausimus užduokite tada, kai jie iš tiesų reikalingi.

Vietoje „Ką nupiešei?“ galima pasakyti: „Matau, kad čia nupiešei didelį mėlyną namą.“

3 Suteikite trumpą galimybę atsakyti

Uždavę klausimą, ramiai palaukite apie penkias sekundes. Jeigu vaikas neatsako, nekartokite klausimo ir nelaukite įdėmiai jį žiūrėdami. Ramiai pasiūlykite kitą atsakymo būdą arba tęskite veiklą.

„Gali pasakyti, parodyti arba užrašyti.“

Individualus laukimo laikas

Jeigu žinoma, kad vaikui reikia daugiau laiko suprasti sakinę informaciją ar sugalvoti atsakymą, laukimo laiką ir informacijos pateikimo būdą iš anksto aptarkite su vaiku ir jo pagalbos komanda.

4 Įtraukite per bendrą veiklą

Sudarykite galimybių dalyvauti kūrybinėse ir praktinėse užduotyse, konstravimo ar stalo žaidimuose, eksperimentuose ir kitose veiklose, kuriose kalbėjimas nėra būtina dalyvavimo sąlyga.

Skirkite prasmingų pareigų pagal vaiko interesus ir stiprybes. Kai vaikui priimtina, jis gali naudoti balsą kartu su kitais: dainuoti, tarti pasikartojančias frazes ar skaityti drauge su visais. Netikrinkite ir viešai nekomentuokite, ar jis kalbėjo.

5 Atsižvelkite į saugius žmones ir situacijas

Išsiaiškinkite, su kuriais vaikais ir suaugusiaisiais vaikas jaučiasi saugiausiai. Kai įmanoma, leiskite pasirinkti pažįstamą darbo ar žaidimo draugą.

Draugas ar kitas patikimas žmogus gali padėti perduoti žinutę. Svarbu, kad vaikas tam pritartų ir kad jo vardu nebūtų atsakoma automatiškai.

Kaip padėti kasdienėje aplinkoje?

6

Kurkite santykį be paslėpto reikalavimo prabilti

Patikimas komandos narys gali reguliariai pabūti su vaiku ramioje aplinkoje ir kartu užsiimti jam patinkančia veikla.

Santykio kūrimas neturėtų priklausyti nuo žodinių atsakymų. Tikslas – kad vaikas jaustųsi priimamas ir saugus, o ne kad būtų tikrinama, ar jis jau prabils.

7

Iš anksto pasirūpinkite svarbiausių poreikių komunikacija

Vaikui gali būti sunku pradėti bendravimą net tuomet, kai jam skauda, reikia pagalbos ar kyla pavojus. Vien pasakyti „jeigu kas nors nutiks, ateik ir pasakyk“ nepakanka.

Iš anksto sutarkite, kaip vaikas galės pranešti:

BLOGA / SKAUDA

TUALETAS / PERTRAUKA

NESUPRATO

SKRIAUDŽIA

SKUBI PAGALBA

Kai vaikas yra autistiškas

Ne visiems autistiškiems vaikams reikia tų pačių pritaikymų. Atsižvelkite į individualų vaiko bendravimo ir sensorinį profilį.

TRIUŠMAS

ŽMONIŲ SKAIČIUS

NETIKĖTI POKYČIAI

INFORMACIJOS KIEKIS

BENDRAVIMO BŪDAS

- mažinkite triukšmą, žmonių skaičių ir kitą sensorinę apkrovą;
- aiškiai ir iš anksto parodykite, kas vyks;
- sakytinę informaciją papildykite tekstu, vaizdu arba pasirinkimais;

- pateikite po vieną klausimą ar nurodymą;
- neskubėkite keisti klausimo formuluotės, jeigu vaikas dar apdoroja informaciją;
- išlaikykite prieinamą alternatyvų bendravimo būdą.

SVARBU

Sensorinis jautrumas, neapibrėžtumas ir sunkumai lanksčiai prisitaikyti gali sustiprinti nerimą ir nekalbėjimą, tačiau šių veiksnių reikšmė kiekvienam vaikui skiriasi.

Ko reikėtų vengti?

Neverskite vaiko kalbėti

Nemaldaukite, neįkalbinėkite, nemeskite iššūkio ir nebauskite už nekalbėjimą. Įdėmus laukimas, tylėjimas žiūrint į vaiką ar visų dėmesio nukreipimas į jį taip pat gali didinti nerimą.

„Bent vieną žodį.“ „Visi tavęs laukia.“

Nesiūlykite atlygio už prabilimą

Kasdienėse situacijose kalbėjimas neturėtų tapti sąlyga gauti norimą daiktą, veiklą ar suaugusiojo pritarimą. Struktūruotos intervencijos yra atskiras, individualiai planuojamas procesas.

„Jeigu atsakysi, gausi prizą.“

Neužduokite netikėtų viešų klausimų

Venkite situacijų, kai vaikas turi tuoj pat atsakyti visos grupės ar klasės akivaizdoje. Iš anksto aptarkite, kaip vaikas galės parodyti, kad žino atsakymą, ir kaip bus pritaikomos žodinio atsakymo užduotys.

Neatsakykite už vaiką automatiškai

Pirmiausia suteikite trumpą galimybę atsakyti sutartu būdu. Tačiau taip pat nepalikite vaiko ilgai laukti, kai akivaizdu, kad atsakyti negali. Jeigu žinutę perduoda kitas žmogus, įsitinkite, kad vaikas tam pritaria.

Vaikui prabilus, reaguokite natūraliai

Neparodykite nuostabos, nešaukite kitų komandos narių. Ramiai atsakykite į tai, ką vaikas pasakė, ir toliau bendraukite.

„Pagaliau!“ „Matai, juk galėjai.“

Neizoliuokite, bet ir neverskite

Neleiskite, kad vaikas liktų nuošalyje vien todėl, kad nekalba. Tačiau neverskite įsitraukti į situaciją, kuri tuo metu yra akivaizdžiai per sunki. Tikslas – vaikui įveikiamas dalyvavimo būdas.

Nekalbėkite apie vaiką taip, tarsi jo nebūtų

Vaikui girdint neaptarinėkite, ar jis šiandien kalbėjo, kam jau atsakė, kodėl nekalba arba ar padarė pažangą. Informaciją aptarkite privačiai ir tik su tais žmonėmis, kuriems jos reikia.

Ką sakyti ir kada imtis veiksmų?

Ką galima pasakyti vaikui?

Apie sunkumą kalbėkite ramiai, privačiai ir nereikalaudami atsakymo.

„Pastebiu, kad kai kuriose situacijose tau sunku kalbėti. Tu nepadarei nieko blogo. Tau nereikia dabar man atsakyti. Gali parodyti, parašyti arba atsakyti kitu būdu. Mes kartu ieškosime, kas padeda tau jaustis saugiau.“

Ką sakyti kitiems vaikams?

Pirmiausia su vaiku ir jo tėvais ar globėjais sutarkite, kokią informaciją galima atskleisti.

„Jis nekalba.“

„Kai kuriose situacijose jam sunku kalbėti. Jis gali bendrauti ir kitais būdais.“

„Kodėl ji nieko nesako?“

„Kalbėti jai dabar sunku. Mes jos neskubiname.“

Kai kas nors nustemba vaikui prabilus

„Tiesiog tęskime pokalbį.“

Kada imtis veiksmų?

Pradėjus lankyti naują įstaigą, vaikui gali reikėti laiko apsiprasti. Tačiau nereikia laukti, kol jis pradės kalbėti, nieko nekeičiant.

Nuo pirmųjų dienų galima mažinti spaudimą kalbėti, priimti kitus bendravimo būdus, kurti ryšį su patikimu komandos nariu, stebėti situacijas ir sutarti dėl komunikacijos apie esminius poreikius.

Jeigu nekalbėjimo modelis išlieka arba trukdo mokytis, dalyvauti ar paprašyti pagalbos, šeima ir komanda turėtų susitarti dėl tolesnių veiksmų.

Ką svarbu išsiaiškinti?

- Kur ir su kuo vaikas kalba arba bendrauja lengviausiai;
- ar gali pats pradėti bendravimą ir paprašyti pagalbos;
- kaip bendravimą veikia žmonės, jų skaičius ir aplinka;
- kas didina arba mažina nerimą;
- ar pastebimi kalbos, raidos, mokymosi, emociniai arba sensoriniai sunkumai.

Svarbu ne vien suskaičiuoti ištartus žodžius, bet ir suprasti, kokiomis sąlygomis vaikui bendrauti yra sunkiau ar lengviau.

Daugiakalbystė

Naujos kalbos besimokantis vaikas iš pradžių gali mažai kalbėti ta kalba. Tai savaime nereikia selektyviojo mutizmo. Svarbu išsiaiškinti, kaip vaikas bendrauja geriausiai pažįstama kalba, ar sunkumas pasireiškia tik vartojant naują kalbą, ar nekalbėjimas labiau priklauso nuo vietos, žmonių ir lūkesčio kalbėti.

Vaikui turi būti sudarytos galimybės ir toliau vartoti šeimos kalbą.

Pagalba vaikui

Kai vaikas yra autistiškas

Autistiško vaiko nekalbėjimo nereikėtų automatiškai aiškinti vien autizmu ar perkrova. Jeigu vaikas nuosekliai kalba vienos situacijose, tačiau kitose negali kalbėti, svarbu įvertinti ir galimą selektyvųjį mutizmą.

Kita vertus, ne kiekvienas nekalbėjimo epizodas yra selektyvusis mutizmas. Kalbėjimas gali tapti neįmanomas dėl sensorinės ar emocinės perkrovos, netikėto pokyčio arba kitų individualių veiksnių. Vertinkite visą raidos ir komunikacijos modelį.

Pagalba vaikui

Pagalba neturėtų būti vieno mokytojo ar specialisto reikalas. Komandą sudaro vaikas, jo tėvai ar globėjai, mokytojas arba auklėtojas, švietimo pagalbos specialistai ir kiti vaiką gerai pažįstantys žmonės.

Sutarkite, kuris komandos narys koordinuos pagalbą, palaikys ryšį su šeima ir pasirūpins, kad planas būtų reguliariai peržiūrimas.

Vaiko pagalbos komanda

Komandos susitarimas

1. Kaip vaikas bendraus nekalbėdamas?
2. Kaip praneš apie svarbų poreikį ar pavojų?
3. Kokių klausimų, reakcijų ir spaudimo visi vengs?
4. Kokie aplinkos pritaikymai vaikui padeda?
5. Kas koordinuos susitarimus ir kada juos peržiūrėsime?

SVARBU

Struktūruotą pagalbos programą, kuria palaipsniui plečiamos vaiko galimybės kalbėti, turėtų kurti žmonės, išmanantys selektyvųjį mutizmą ir nerimo mažinimo principus. **Atsitiktinis „bandymas prakalbinti vaiką“ nėra intervencija.**

Naudota literatūra ir šaltiniai

1. Selective Mutism (also known as Situational Mutism). *Freemantles School / Autism Outreach for Schools*, atnaujinta 2025 m. liepą.
2. Čėsnaite, Gustė. „Selektyvusis mutizmas: etiologija, epidemiologija, ryšys su nerimu, gydymo metodai“. *Sveikatos mokslai / Health Sciences in Eastern Europe*, t. 33, nr. 3, 2023, p. 167-169. doi:10.35988/sm-hs.2023.110.
3. Doll, Emily R. *Treating Selective Mutism as a Speech-Language Pathologist*. Plural Publishing, 2022.
4. Johnson, Maggie, ir Alison Wintgens. *The Selective Mutism Resource Manual*. 2-oji laida, Routledge, 2016.
5. Muris, Peter, ir Thomas H. Ollendick. „Selective Mutism and Its Relations to Social Anxiety Disorder and Autism Spectrum Disorder“. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 2021. doi:10.1007/s10567-020-00342-0.
6. Smith, Benita Rae, ir Alice Sluckin, sudarytojos. *Tackling Selective Mutism: A Guide for Professionals and Parents*. Jessica Kingsley Publishers, 2015.
7. Steffenburg, Hanna, et al. „Children with Autism Spectrum Disorders and Selective Mutism“. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, t. 14, 2018, p. 1163-1169. doi:10.2147/NDT.S154966.

Apie šią adaptaciją

Adaptuota pagal *Freemantles School* ir *Autism Outreach for Schools* medžiagą „Selective Mutism (also known as Situational Mutism)“ (atnaujinta 2025 m. liepą), gavus leidimą.

Ši atmintinė skirta bendram ugdymo aplinkos pritaikymui ir nepakeičia individualaus vaiko poreikių įvertinimo ar specialistų konsultacijos.

Vertimas ir adaptacija Lietuvai: Lietuvos autizmo asociacija „Lietaus vaikai“

Adaptacijos rengimas ir redagavimas: Kristina Košel-Patil

Kalbos redagavimas: Sigita Bertulienė

Profesinė peržiūra: Lietuvos įtraukties švietimo centro Autizmo spektro sutrikimų grupės vadovė Gintarė Šatė